

Ахмет Байтұрсынұлы

ҚЫРЫҚ МЫСАЛ

КӨКЖИЕК
ГОРИЗОНТ 2018

ЗАМАНДАСТАРЫМА

Орыстың тәржіме еттім мысалдарын,
Өзірге қолдан келген осы барым.
Қанағат азға деген, жоққа сабыр, –
Қомсынып қоңырайма, құрбыларым!

Бабы жоқ жұмыстағы мен бір арық,
Күй қайда үздік шығар топты жарып!
Ат тұрмас аяғында желі болса,
Дүсірлеп шапса біреу қику салып.

Бар болса, сондай жүйрік қызар деймін,
Естілсе құлағына дүбір барып.
Өйтпесе арық шауып өндіре ме,
Жүргенде қамыт батып, қажып-талып?!

А.Б.

1. АҚҚУ, ШОРТАН ЫӘМ ШАЯН

Жүк алды Шаян, Шортан, Аққу бір күн,
Жегіліп, тартты үшеуі дүркін-дүркін.
Тартады Аққу көкке, Шаян кейін,
Жұлқиды суға қарай Шортан шіркін.

Бұлардың машақаты аз болмады,
Жұмысы орнына кеп мәз болмады.
Тартса да бар күштерін аямай-ақ,
Аслан¹ жүк орнынан козғалмады.

Оншама ол жүк артық ауыр емес,
Құр сырттан пәлен деу де тәуір емес.
Жүк бірақ әлі күнге орнында тұр,
Бірыңғай тартпаған соң бәрі тегіс.

¹ Аслан – араб сөзі «мүлдем», «тіпті» деген мағынада.

* * *

Жігіттер, мұнан ғибрат² алмай болмас,
Әуелі бірлік керек, болсаң жолдас.
Біріңнің айтқаныңа бірің көнбей
Істеген ынтымақсыз ісің оңбас

2. ШЫМШЫҚ ПЕН КӨГЕРШІН

Бір Шымшық торға түсті соры қайнап,
Барды ма, кім біледі, ажал айдап.
Бәлені қаза менен қайда... деме!
Ғаріп боп, отыр сорлы көзі жайнап!

Жанына жас Көгершін ұшып келді.
«Не қара басты торға түсіп?» – деді,
«Тал түсте торды көрмей, соқыр ма едің,
Есалаң, ақылың жоқ, күшік», – деді.

Түсер ме, есі дұрыс күндіз торға?!
Ақылың жоқтығынан қалдың сорға.
Мысалы мені алдап еш уақытта,
Тор түгіл, түсіре алмас онан зорға.

Кім күлмес бостығыңа сен жаманның,
Алдырған айласына бір наданның.
Мен соған қол берейін түспесіме;
«Амалы саған ғана мол адамның».

Десе де: «Ақыл серік қонған баққа»,
Ем болмас, бастан бағың таяр шақта.
Пысықсып Көгершінім отырғанда,
Қалыпты өзі түсіп қыл тұзаққа.

– Ақылың қайда кетті, данышпаным?
Серт етіп түспеске қол алысқаның?
Біреуге күлсең келер өз басыңа,
Табалап мұнан былай күлме, жаным!

---

² ғибрат – араб сөзі «нақыл сөз» деген мағынада.

* * *

Біреуді білмес адам табалайды,
Бақ көшсе, ақылыңа қарамайды.
Ісіңнен бір істеген жазым тапсаң,
Болды деп білмегеннен шамалайды.

«Жазмыштан озмыш болмас» деген сөзді
Бекер деп пікір ету жарамайды.
«Алланың адам басы – добы» деген,
Қуса да қалай қарай домалайды.

3. АТ ПЕН ЕСЕК

Біреудің Есегі мен бар еді Аты,
Апарар бір қалаға болды заты.
Аты мен Есегіне артып алып,
Аяндап, жолға түсіп келе жатты.

Жүк ауыр, Есек сасып алақтайды,
Иесі дем алуға қаратпайды.
Әл кетіп, жығыларға таянғанда
Жалынып Атқа Есек сөз айтады:

«Ат достым! Жүгім ауыр, халім бітті,
«Емеспін жүре алатын енді тіпті.
Зорығып, жолда өліп қалатынмын,
Алмасаң ауыстырып біраз жүкті».

Ат оған ешбір жауап қайтармайды.
Ауырлап жүгін Есек қайқандайды.
Ентігіп, ішін соғып, дымы құрып,
Жүрерге онан әрі жайы қалмайды.

Жығылды Есек байғұс дымы құрып,
Тұрмады айдаса да иесі ұрып.
Сойды да, жүгін, терісін Атқа салып,
Қалаға келе жатты тағы жүріп.

Қараңдар! Шара бар ма, мына сорға?
Аяғын Ат келеді басып зорға.

Қысымды Есек көрген бұ да көріп,
Болдырып, былғақтайды оңды-солға...

Өкініп, өткен іске Ат келеді:
«Мен қате еткен екем... Аһ! – деді,
Есектен аз жүк алып, қарасқанда
Қиындық мұндай маған болар ма еді?!»

* * *

Бұл сөзден қандай ғибрат алмақ керек?
Мысалы, еткен қайыр бір бәйтерек!
Қайырың біреуге еткен болып терек,
Көрерсің рахатын көлеңкелеп.

Қайырдың ең абзалы бұл дүниеде:
Біреуге қысылғанда жәрдем бермек!
Кейбіреу зор бейнетке тап болады,
Кей уақыт аз бейнеттен қашамын деп.

4. МАЙМЫЛ

Жер жыртты ерте тұрып қара шекпен
Қашаннан кәсібі еді егін еккен.
Асырап қатын-бала еңбегімен,
Кісі еді күшін жегіп, ауқат еткен.

Ертеден кешке дейін дамыл алмай,
Өткізді ұзақ күнді қызметпен.
«Жарайды, бәрекелді... сабаз-ай!» – деп!
Алғысты берді оған өткен-кеткен.

Күншілік етті бұған Маймыл надан,
(Мақтауды Маймыл түгіл, сүйеді адам).
«Осындай жұрттан мақтау алмайтұғын,
Ойлады, – мен кеммін бе, – деп, анадан».

Маймылдың көзі түсті томашаға,
«Енді жұрт қалсын – дейді, «тамашаға».
Томарды бір көтеріп, бір сүйретіп,
Бүлінді өз-өзінен оңашада.

Томармен домалайды ойға өрден,
Біресе арқалайды алып жерден.
Өкпесін, шапқан аттай, баса алмайды,
Денесі көрінбейді аққан терден.

Сарп етті жан аямай, Маймыл күшін,
Ешбір жан мақтамады еткен ісін.
Сықылды осы Маймыл адамдар көп,
Көрсетіп неғылайын ашып түсін.

* * *

Не бітер күшті орынсыз жеккенменен?
Шығар ма тасқа егін еккенменен?
Ойлама алғыс, абырой аламын деп,
Пайдасыз құр миһнат³ еткенменен.

Мақсұтқа ойыңа алған жете алмайсың,
Мал шашып құр далаға төккенменен.
Пайдалы істен алар абыройың
Кетпейді кейін қарай тепкенменен.

Орынды болса еткен миһнатың,
Халықтың түсірерсің ілтипатын.
«Пәленше, бәрекелді... жарайды!» – деп,
Шығады сол уақытта жақсы атың.

5. ЕГІННІҢ БАСТАРЫ

Бір адам жас баласын жанына алды,
Екеуі сайран етіп кетіп қалды,
Қыдырып әрлы-берлі жүрді-дағы,
Егінші егін еккен жерге барды.

Аралап һәр егінді қарап жүрді.
Кезі еді пісіп болған егін түрлі.
Бастарын дәнге толған төмен салып,
Бидайлар бейне тағзым етіп тұрды.

Жалғыз-ақ бір бидай тұр көкке қарап,
Бейне бір жалғыз өзін көпке балап.

---

³ Миһнат – араб сөзі «қасірет», «кесепат» деген мағынада.

Баланың сол бидайға көзі түсіп,
Білмекке кетті көңілі жөнін сұрап:
«Құбылып бидайлар тұр басын салып,
Жіберген мырза Құдай нұрға қанып.
Әй, әке! Мұның мәнін түсіндірші?
Бір іске тұрмын өзім қайран қалып!
Бұл бидай көтеріп тұр басын көкке;
Қарайды шекірейіп өзге көпке.
Өзіне өзгелерді теңгермейтін,
Соншама бұл бидайдың дәні көп пе?»
«Айтайын мұның мәнін, балам, саған:
Шырағым, түрін көріп таңданба оған.
Өзгесі төмен қарап бүгілгенге,
Ойлама, кем екен деп бәрі сонан».
Және де әкесі айтты баласына:
«Сұқтанба, құр сорайған қарасына!
Құдайым өзгесіне дән бергенде
Бұл бидай дәнсіз қапты арасында.
Бидайлар басы толық иіліп тұр,
Дән берген қожасына сыйынып тұр.
Басында бұл бидайдың дәні болмай,
Кекірейіп, көкке қарап, бүлініп тұр».

* * *

«Елде көп бұл бидайдай адам дейді,
Тәкаппар, оны халық жаман дейді.
Қалпы емес тәкаппарлық данышпанның,
Тұтынба, бұл мінезді, балам» дейді.

6. ӨГІЗ БЕН БАҚА

Бір Өгіз айдын шалқар көлге келді,
Жағалап суаты бар жерге келді.
Шілденің сарша-тамыз ыстық кезі,
Бек қатты қаны қашып шөлдеп еді.

Су ішіп, көлдің шықты жағасына,
Мал еді көз тоятын қарасына.
Артынша бір көлбақа күншіл екен,
Сол көлдің бақасының арасында.

Өгізді суға тойған Бақа көрді,
Секіріп, көршісіне жетіп келді.
«Боламын мен де сонау Өгіздей, – деп,
Жел тартып, ісіп, кеуіп, қарнын керді.

Сұрады жолдасынан: «Толдым ба? – деп,
Өгіздей, анау тұрған болдым ба?» – деп.
Өгіз бен екеуіне қарап тұрып,
Жолдасы жауап берді сонда бүй деп:

«Өгіздей болу саған қайда, шырақ?!
Араңыз екеуіңіздің тым-аң жырақ!
Онымен бірдей болып толмақ түгіл,
Қалпыңнан асқан жоқсың артығырақ».

«Қарашы! Енді қандай болдым? – деді,
Міне, мен жаңа әбден толдым!» – деді.
Жолдасы тағы қарап денесіне:
«Қалпында қараң менен формын», – деді.

Дүниеде мұнан күншіл кем-ді Бақа!
Зорланды қарнын керіп, енді Бақа.
Шыдамай жұқа қарын керуіне,
Жарылып, сол арада өлді Бақа.

* * *

Күнәсі күндегеннің жаман қатты,
Күндеме біреуге Алла берген бақты?!
Өгізді күндеп, сондай боламын деп,
Көлбақа онан қанша пайда тапты?!

Әуелде Құдай өлшеп берген дене,
Қаншама зорланғанмен артылмапты.
Нақыл сөз: «Әлін білмес әлек» деген,
Осындай әуре болған жаннан қапты.

7. ЕМЕН МЕН ҚАМЫС

Бір көлдің Емен айтты Қамысына,
Сыбайлас көптен бергі танысына:
«Жаратқан мені Құдай сонша артық,
Мықты, – деп, – жер жарылад дабысыма!

Жалғыз-ақ тең көремін Қафтың тауын,
Дүниеде менің қорқар бар ма жауым?!
Қасқайып иілмеймін, бүгілмеймін,
Сокса да қандай қатты құйын, дауыл.

Қорғаймын өзім түгіл, аймағымды,
Болса да қандай аптап, қандай жауын.
Мың сан құс келіп қонсын бұтағыма,
Зерердей көрінбейді маған ауыр.

Бірді олай жаратқанда, бірді бұлай,
Бәрінен қор жаратқан сені Құдай.
Жел тұрса, зәрең ұшып қалтырайсың,
Басыңа, ауырлайсың, қонса торғай.

Жел жүріп, судың беті жыбырласа,
Ызындап, құлағына сыбырласа.
Бұғасың, бүгілесің сонша төмен,
Тұрамын жарар ед деп жығылмаса.

Егерде жақын жерде болсаң маған,
Ешкімді жолатпас ем, қорғап, саған.
Әуелде сені Құдай жаратқанда,
Аслан сенің жайыңды ойламаған.

Беріпті саған орын суға жақын,
Тұрсын деп құйын, дауыл, дуға жақын.
Көз салып, әр тарапқа қарап тұрсам,
Аз екен дүниеде сенен пақыр...»

«Құлақ сал, Емен батыр, тоқта азырақ!
Есімі пақырлықтың менен жырақ.
Иілсем, мені дауыл сындыра алмас,
Сындырар сені қайта бұрынырақ.

Ықтияр дауыл соқсын, құйын соқсын,
Уайым менің үшін жеме бірақ.
Дауылдан иілсем де, бүгілсем де,
Мен саған жалынбаймын жәрдем сұрап.

Еменім! Сен білмесең, мен айтайын!
Менен де сенің қауіпің артығырақ.
Ол рас, сені әлі жеңе алмай жүр,
Кез келмей күші сенен басымырақ.

Дүниеде өзім деме жалғыз мықты,
Адасқан олай ойлап қаталықты».
Болмады сөзін тәмәм еткенінше,
Бұрқырап, құйындатып дауыл шықты!

Дауылдың екпініне шыдай алмай,
Не түрлі мақұлұқтың бәрі ықты.
Қашаннан айла етіп, әдіс алған,
Жабысып, жер бауырлап, Қамыс бұқты.

Қайсарып, қайыспастан Емен тұрды.
Дауылға көрсетем деп мықтылықты.
Неғылсын оның Емен екендігін,
Қопарып түбірімен дауыл жықты.

* * *

Білеміз, Қамыс нашар, Емен мықты.
Еменді мықты деген, дауыл жықты.
Майысып, қарсыласпай, Қамыс бұғып,
Сынбастан сол дауылдан аман шықты.

Мықты деп болса біреу аты шыққан,
Алысып, болмаса жан оны жыққан,
(Кісіге аса қайрат пайда бермес)
Бір күні жазым табар тасқандықтан.

Күштінің ыңғайымен жүргендерді
Ойлама істейді деп жамандықтан.
Болмаса қайратыңа ебің серік,
Опа жоқ құр айласыз мықтылықтан.

8. ҚАСҚЫР МЕН ТЫРНА

Бір қасқыр сапар шекті елден жырақ,
Неше күн таппай азық, қалды жарап.
Жемтіктің жақын жерде иісін сезіп,
Қасекен келе жатыр соған қарап.

Қасқырдың кім білмейді қомағайын?
Көңілден, жемтік көріп, кетті уайым.
Келді де бір сүйекті салды ауызға
Шетінде бөлегірек жатқан дайын.

Кемірмей, қалпынша жұтып қалды,
Тамақта, жүрмей сүйек тұрып алды.
Қақалып, дем ала алмай сасқанынан
Алақтап, жан-жағына көзін салды.

Қақалды, сүйек жүрмей тамағына,
Болмады әртүрлі еткен амалына.
Жанынан күдер үзіп тұрған шақта
Көзіне түспесін бе жалғыз Тырна.

Тырнаны шақырады ишаратпен,
Мәнісін баяндауға жайы кеткен.
Ойлайды: «Бұ тұрғанда тіл алмас деп,
Көңілін жұмсапсам алдап еппен».

Бұрынғы мықтылықты былай қойып,
Тырнаға сөз сөйлейді кішілікпен:
«Шырағым, дүниеде ұмытпайын,
Құтқарсаң мені қазір осы дерттен.

Танысып, сеніменен дос болмаққа
Жүруші ем кез келгей деп, тілеп көптен.
Білуші ем әкенді де, Тырна, сенің,
Дүниеде кім бар еді онан өткен?!

Ежелден олқылық жоң нәсілінде,
Көз салып қарап тұрсам арғы түптен.
Баласы ағайының сен бір асыл,
Сыртыңнан жүрміз әлі зор үмітпен.

Біле алмай неғыларын, сасқалақтап,
Алдыңда ағаң отыр есі кеткен.
Тырнажан, не қылсаң да, енді өзің біл,
Айдыңның сарқыны едің жұртқа жеткен».

Тырна естіп мына сөзді, судай тасты,
Қасқырдың тамағына тықты басты.
Суырып сүйекті алып тастап еді,
«Уһ!» – деп Қасқыр сонда көзін ашты.

Құтқарған зор бәледен Тырнасына
Ол бірақ көрсетпеді ықыласты.
«Еңбегін бер» деп Тырна сұрап еді,
Қасекен сау күндегі әнге басты:

Не дейсің, ойын ба осың, шын ба, Тырна?
Қажауға мәжнүн⁴ жоқ саған мұнда.
Ақы алып өзгелерден дәндеп қапсың,
Қой, Тырнам, ойнап мені әуре қылма!

Мен саған олжа боларың ба едім?
Құтқардың сөзім сыйлап, ерінбедің.
«Сыйға-сый» дегенменен, таз басыңды
Аузыма салып тұрған кемірмедім.

Көрінбей, жоғал шапшаң, көзіме енді,
Түсініп айтқан достық сөзіме енді.
Аш бөрі неше күндей дәм татпаған,
Ұялмас тап беруге өзіңе енді.

Тырна естіп мына сөзді жаман састы,
Етпес деп Қасқыр олай, ойламасты.
«Садақа бастан құлақ» деген мақал,
Бейшара жан сауғалап тұра қашты.

* * *

Қиссасы⁵ «Қасқыр, Тырна» болды тәмам,
Мінездес Қасқырменен кейбір адам.
Басына бәле түсіп қысылғанда
Жалынып-жалпаяды келіп саған.

Құтқарып ол бәледен жіберген соң,
Болмайды оған кісі сенен жаман.
Жоқ болған отқа күйіп мүлкіндей-ақ,
Қайырың зая кетер еткен оған.

Кісіге опа бермес ондай адам,
Қашыңыз ондай жаннан, келсе шамаң.

⁴ Мәжнүн – араб сөзі «ессіз», «ақымақ» деген мағынада.

⁵ Қисса – араб сөзі «әңгіме» деген мағына.

Қасқырға қайыр істеп Тырна байғұс,
Қуанды кеткеніне өзі аман.

Қайырды қарап істе адамына,
Қарайлас өзіңменен шамалыға.
Қасқырдай қара жүрек залымдардың
Жүрмеңдер түсіп кетіп тамағына.

9. БҰЛБҰЛ МЕН ЕСЕК

Бір күні Бұлбұл құсты Есек көрді,
Қасына сөз айтпаққа жақын келді.
«Сыртыңнан сайрағыш деп жұрт мақтайды,
Тыңдайын, достым, біраз сайра, – деді.

Кім білсін, мұнан бұлай көрерімді,
Сайра, деп тағы саған келерімді?
Мен тұрмын өзім естіп сынамаққа,
Мақтаудай бар ма екен деп өнерімді».

Есектің сөзін Бұлбұл қабыл алды,
Құлағын салып Есек тұра қалды.
Дауысын әлденеше түрлендіріп,
Сандуғаш не әдемі әнге салды.

Бұлбұл тұр түрлі-түрлі әнге салып,
Сайрайды бірін нәзік, бірін анық.
Даусындай сыбызғының алыстағы,
Құлаққа кейбір даусы келді талып.

Біресе шикылдаған ащы дауыс
Шекеңнен өте жазды құлақ жарып.
Жан-мақлұқ, шыбын-шіркей, құрт-құмырсақ
Тыңдады орны-орнында тұра қалып.

Сайрады бірде ақырын, бірде қатты,
Кейде ысқырып, кей уақыт таңдай қақты.
Жел тынып, құстар қойып шулағанын,
Қойлар да күйісін тыйып, тындап жатты.

Көрсетіп бар өнерін болды Бұлбұл
Есекке қарсы қарап қонды Бұлбұл.
Қарап тұр екі көзін айырмастан,
Сыншы не дер екен деп енді Бұлбұл.

Сонда Есек сөз айтады Бұлбұл күсқа:
«Мақтаулы бар ғой әнпаз әрбір тұста.
Солардың баршасы да әдемі әнге
Тауықтың айғырындай емес ұста.
Айтайын мен бір ақыл, Бұлбұл, шырақ!
Тыңда сен, ілтипатпен салып құлақ.
Қораздан біразырақ күй үйренсең,
Сайрар ең мұнан гөрі де артығырақ».
Бұл сөзге жәбірленіп Бұлбұл қатты,
Сөз тыңдап онан әрі тұра алмапты.
«Есекке сынаппасын Құдайым», – деп,
Пыр етіп ұшыпты да кетіп қапты.

* * *

Ал, енді мұнда қандай гибрат бар?
Есектей іс ететін көп адамдар.
Сары жезден саф алтынды айырмайтын
Дүниеде бар емес пе, не надандар?
Есектей қалпы кейбір адамдардың,
Көзі тар, көңілі соқыр жамандардың.
Асылды жасықпенен танымайтын
Сынынан сақта, Алла, надандардың!

10. ЕКІ ШЫБЫН

Бір Өгіз күні бойы тартып сабан,
Қайтты елге сабанымен кешке таман.
Мүйізінде Қара шыбын отыр еді,
Кез болды бір танысы жолда оған.
Танысы мұны көріп келе жатқан,
Астында Өгізі бар сабан тартқан.
«Көзіме күні бойы көрінбеп ең,
Келесің, сөйле, – дейді, – сен қай жақтан?»
Сонда бұл мұрнын көкке көтереді,
Адамсып, маңызданып, жөтеледі.
«Жер жыртып күні бойы, шаршап келем,
Мазалап, сұрап саған не керегі?»

* * *

Адамды кейбір түрлі алып еске,
Қарасак, ғибрат бар бұл кеңесте.
Біреудің я қайратын, я дәулетін
Өзімсіп жүретіндер бар емес пе?!

Кейбіреу көтереді мұрнын көкке:
Өз әддін өзі білген адам көп пе?!
Мақтанып, бәрін де өзім еттім дейді,
Біреудің шылауында жүріп текке.

11. АРЫСТАН, КИИК ҺӘМ ТҮЛКІ

Бар еді бір зеңгір тау асқан биік,
Әртүрлі мекен еткен аңдар сүйіп.
Жол шеккен тамақ іздеп аш Арыстан
Сол таудың арасында куды Киік.

Жақындап жүрді Арыстан жетемін деп,
Ойлайды түстік тамақ етемін деп.
Келеді Киік жылап бір Құдайға,
Қайткенде мұнан аман кетемін деп?

Жыласаң шын зарығып бір Құдайға,
Ойлама қалады деп зарың жайға!
Жанынан Киік күдер үзген шақта
Екеуі кез болады терең сайға.

Қуанды сайды көріп енді Киік,
Сайланды өтейін деп күшін жиып.
Зырқырап атқан оңтай өте шықты,
Арыстан қала берді іші күйіп.

Сол жерде Түлкі келді Арыстанға:
«Жығасың, – деді, – бәрін алысқанда.
Боларсың дұшпан түгіл, досқа күлкі,
Киіктен қалып қойсаң жарысқанда.

Айтамын мұны саған достықпенен,
Алмаймын еш нәрсеңді алдап сенен.
Тиісті бәйгесінен құр қалады
Кейбіреу жүрексіздік, бостықпенен.

Тілесен, қолдан келмес ісін бар ма?!
Тиісті ет қайратты күшің барда.
Сыйдиган жаман Киік өтіп кетіп,
Ұят қой тоқтағаның осы жарға.

Ақырсаң, не шыдарлық айбатыңа?!
Дұшпанның қалма мысқыл, ғайбатына⁶.
Тұрсам да сайдың көріп тереңдігін,
Сенемін ебің менен қайратыңа!»

Желікті мына сөзге енді Арыстан,
Қарғуға жар шетіне келді Арыстан.
Жете алмай қарғығанмен ар жағына,
Түбіне жардың құлап өлді Арыстан.

Түлкі-екең құлап өлген досын көрді,
Ақырын ойға түсіп жақын келді.
Атаусыз сүйген досын тастасын ба?!
Сол жерде кешікпей-ақ асын берді.

Өлтіріп, досын алдап, Түлкі бұзығың,
Жеп жатыр өлісімен, етін бұзып.
Бір айдай азық етіп Түлкі жатты,
Сүйегін жан досының таза мүжіп.

* * *

Досың көп тірілік пен амандықта:
Түлкідей сөз беретін жарға жықпа.
Әр іске амандықта қайрап салып,
Мүжитін сүйегінді жамандықта.

Кісіге таза жолдас табу қиын,
Көбін-ақ дос етеді мал мен бұйым:
Досыңнан, дұшпаныңнан бірдей сақтан,
Басыңда сірә, Ахмет, болса миың.

Ойлама, шын достарың мол екен деп,
Сөзіне ере берме жол екен деп.
Досыңды қиын іске қайрап тұрған
Білгейсің шын дұшпаның сол екен деп.

---

⁶ Ғайбат – араб сөзі «жәбірлеу», береуге негізсіз жала жабу» деген мағынада.

12. ҚАРҒА МЕН ТҮЛКІ

Бір түйір ірімшікті тауып алып,
Ағашқа Қарға қонды ұшып барып.
Тоқ санап ірімшікті көңіліне,
Жей қоймай отыр еді ойға қалып.

Қашаннан белгілі аңқау ала Қарға,
Нәсіпке бұйырмаған шара бар ма?!
Шығатын шығасыға болып себеп,
Ағашты Түлкі залым аралар ма!

Тістеген ірімшігін Түлкі көріп,
Аяғын ептеп басып жақын келіп:
«Уһ! – деді, – Көретін де күн бар екен,
Жүруші ем сырттан асық болып өліп!

Тамаша қарағанға түрің қандай!
Мынау көз, мынау мойын, мұрын қандай!
Гауһардай қанаттарың жарқырайды,
Келісті қалай біткен және мандай!

Көркемдік сипатыңнан табылғанда,
Дауысың да болса керек шырын-балдай.
Көптен-ақ дабысыңды естісем де,
Болған соң келе алмадым жерім шалғай.

Сені іздеп келіп тұрмын алыс жерден,
Сұлу деп мақтаған соң әркім көрген,
«Халық айтса, қалып айтпайды» деген рас,
Арман жоқ жанда сені көріп өлген!

Көркінді бітіре алман жазып хатқа,
Я сөйлеп, жеткізе алман айтып жатқа.
Мен қайран, неғып патша қоймаған деп,
Дауысың да сипатыңдай болған шақта!

Нұрынды күн секілді көріп тұрмын,
Шыдамай бойым балқып, еріп тұрмын.
Дауысыңды тым болмаса бір шығаршы,
Естуге құмар болып өліп тұрмын!»

Мәз болып, мақтағанға насаттанып,
Қайтпасын, деп ойлады сағы сынып.
Алыстан арып-ашып іздеп келген
Байғұстың кетсін деді көңілі тынып.

Өтірік мақтағанға Қарға еріп,
«Қарқ!» етті пәрменінше жағын керіп.
Ірімшік қарқ еткенде жерге түсіп,
Жеп алып Түлкі кетті жортып-желіп.

Жұрт едік аңқау өскен қазақ болып,
Далада кең сахара көшіп-қонып.
Алдаған залымдардың тіліне еріп,
Жүрмесек жарар еді мазақ болып.

13. ҚАСҚЫР МЕН ҚОЗЫ

Бұлаққа су ішуге келді Қозы,
Жанында серігі жоқ, жалғыз өзі.
«Бөрі жоқ десең, шығар, бөрік астынан»,
Бәле мен қаза алыс па, келсе кезі.

Қаңғырған тамақ іздеп бір аш бөрі
Қозыға жетіп келді жайнап көзі.
Жемекке кінә қойып сол арада,
Жала ғып, міне, Қасқыр айтқан сөзі:

«Сен, Қозы, текке қарап жүре алмайсың,
«Соқтықпа, маған!», – десем, тіл алмайсың.
Мойныңды қазір жұлып алайын ба?!
Суымды неге былғап, лайлайсың?»

Қозы айтты: «Қасқыр, тақсыр, тоқта азырақ!
Тергеңіз, кінәм болса әділ бірақ.
Ізіңіз жатқан жерден төмен келіп,
Іштім мен жүз қадамдай қашығырақ.

Бұл жерден ең аз болса бір жүз қадам,
Мүмкін бе, ылайлауға осы арадан?!
Сіз түгіл, өзгеге жоқ қиянатым,
Не шара, жеткен болса бүгін қазам?!»

«Бекер ме, – Қасқыр айтты, – менің сөзім?
Білесің жалғаншы деп кімді өзің?
Әкеңді алдыңдағы танымсың?
Балам, сен байқап қара, ашып көзің!

Осындай сөздер мені күйдіреді,
Десем де шыдайын-ақ етіп төзім.
Есімнен өле-өлгенше кете қалмас
Былырғы осы арада сөккен сөзің».

«Кезек бер, біразырақ сөзге, тақсыр!
Келемін жарты жасқа күзде, тақсыр!
Жаралып дүниеге биыл келсем,
Тиемін былтыр неғып, сізге, тақсыр?!»

«Ол әне, сен болмасаң, сенің ағаң,
Ойларың мені жоймақ, келсе шамаң.
Ит болсын, қойшың болсын, қожаң болсын,
Жауыздық ойлайсыңдар бәрің маған».

«Нансаңыз, ағам да жоқ, інім де жоқ,
Уа, ғайыры нашарлықтан мінім де жоқ.
Нақақтан мені, тақсыр, күйдіресіз,
Жауыздық сізге ойлаған күнім де жоқ!».

«Ол саған әлде күйеу, әлде құда,
Сүймейді қой атаулы мені жүдә.
Я бөлең, я жиенің, я нағашың,
Әйтеуір, саған ұқсас еді о да.

Қой заты талай зәбір берді маған,
Соларын мен де істеймін енді саған.
Кегімді қойдан алмай, кімнен алам?
Тауыспа, о деп, бұ деп сөзді оған».

«Тақсыр-ай! Еш жазығым жоқ қой менің,
Зәбір ғой біреу үшін күйдіргенің!»
«Үндеме! Жетер! Қазір уақытым жоқ,
Тұруға ақ-қараңды тергеп сенің.

Алыпсың жаман әдет қарсыласып,
Сенімен тұрам ба мен мылжыңдасып.
Айтайын, білгің келсе, Қозым, саған:
Кінәң сол: жегім кеп тұр қарным ашып».

Шошиды Қозы байғұс құлқын танып,
Құтылар, білгенменен, онан неғып?!
Болсын ба, Қозы жұмыс Қасекеңе,
Жөнелді иығына салып алып.

* * *

Орманға Қасқыр кетті Қозыны алып,
Белгілі етер ісі алып барып.

Осындай жазықсызды жазғыратын

Һәр жерде күштілерде бар ғой қалып.

Қасқырдың зорлық болды еткен ісі,

Ойлаймын, оны мақтар шықпас кісі.

Нашарды талай адам талап жеп жүр,

Бөріден артың дейміз оның несі?!

14. ЖАС АҒАШ

Орманға балтасымен келді Мұжық,

Аралап ағаш таңдап жүрді кезіп.

Япырым-ай, аман қалсақ жарар ед деп,

Жанынан көрген Ағаш тұрды безіп.

Мұжыққа бір жас ағаш айтады сөз:

«Құдайдан тілеуші едім келтір деп кез.

Мың да бір алғыс саған берер едім

Осы үлкен Ағаштардан құтқарсаң тез.

Тынышыма бұлар мені өсірмейді,

Тасалап, күннің көзін түсірмейді.

Осылар тұрғаннан соң жер тар болып,

Еркінше тамырларым көсілмейді.

Менде жоқ бұларға етер амал енді,

Деп тұрмын: «Құтқарушым жаңа келді».

Қоршалап, жан-жағымнан қамап алып,

Аслан жібермейді самал желді.

Болған соң шамам келмес, өштеспедім,

Қиратып, әлім жетсе, кеспес пе едім.

Жайқалып жапырағым әлдеқашан,

Көркі боп осы араның өспес пе едім?!

Бұлайша өтер ме еді өмір текке,

Зор пайдам тимес пе еді төңірекке?!

Көлеңкем кең даланың көбін жауып,

Таласып тұрмас па еді төбем көкке!»

Ағаштың сөзін Мұжық қабыл алды,
Қиратып, бәріне де ойран салды.
Кесіліп ағаш біткен жан-жағында,
Сорайып манағы Ағаш жалғыз қалды.

Қираған ағаштарға қарап тұрып,
Қуанды мұқатқандай жауын қырып.
Біреудің бағы бастан көшерінде
Қас болар жақынымен Құдай ұрып.

Айырылып жан-жағында панасынан,
Қорқады өтсе-дағы құйын жүріп.
Ұрынып жаз ыстыққа, қыс суыққа,
Біресе бұршақ соғып, болды құрып!

Ол қанша пайда тапты жалғыз тұрып,
Өзгенің әлек етіп бәрін қырып?
Ағашта қурап тұрған әл болсын ба,
Кетіп ед дауыл соғып, қалды сынып.

Сонда оған сынып жатқан, жылан келді.
«Өзіңе бәле тілеп алдың, – деді,
Қорғаушы жаныңдағы Ағаштардың
Кінәсіз бәріне лаң салдың, – деді.

Панаңды желден, күннен қорғап тұрған
Қырғызып, өзің жалғыз қалдың, – деді,
Алланың арам пейіл сүймес құлы,
Отыңа өзің жаққан жандың», – деді.

* * *

Жігіттер, жақыныңмен болмаңдар қас,
Қас болған жақынымен ақырда оңбас.
Ағайын бірі – пана, бірі – қару,
Кісіге жеке-саяқ бақыт қонбас.

Кей ақымақ әлек етер жақындарын,
Аямай жұмсап күш пен ақылдарын.
Жау түгіл, иттен бойын қорғай алмай,
Қаптырар ақырында тақымдарын.

15. ҚАРТАЙҒАН АРЫСТАН

Қартайып Арыстанның әлі кетті,
Айбынды жұрт қорқатын сәні кетті.
Бетіне жан келмейтін уақыттары,
Артына бір қарамай бәрі өтті.

Аяқта дәрмен қалды жүрерлік-ақ,
Тым қарттық жас емес қой көрерлік-ақ!
Тіс түсіп, тырнақ мұқап, қайрат кетіп,
Жайы бар тыныш жатып өлерлік-ақ.

Тынышына қоймады оны өзге аңдар,
Баға алмай: «Сені ме?!» – деп жүрген жандар.
Анау да, мынау да өшін алып жатыр
Қашаннан Арыстанда кегі барлар.

Ат тепті, Қасқыр қапты етін үзіп,
Біресе жаралады Өгіз сүзіп.
Қинады әркім келіп білгенінше,
Арыстан үн шығармай жатты төзіп.

Ыңыранып жатыр еді өлейін деп,
Қасына Есек келді көрейін деп.
Артықша жанға батар жерін тандап,
О да тұр Арыстанды тебейін деп.

«Я, Раббым!», сол уақытта, – деді Арыстан:
Мен түгіл, қорқушы еді ат қамыстан.
Бұл Өгіз, мынау Қасқыр тимек түгіл,
Зәресі ұшушы еді, көрсе алыстан.

Дариға! Ол заманның бәрі өтті,
Кәрілік деген бәле келіп жетті.
Тіс түсіп, тырнақ мұқап, әл кеткен соң,
Сорыма бәрі мұның ер боп кетті.

«Тебем» деп келіп тұрған мынау Есек,
Аяқта жатушы еді болып төсек.
Кешегі дәурен баста тұрған шақта
Мұны кім айтушы еді жан деп есеп.

Көп шығар, жоқ демеймін, кінәм менің,
Ризамын бақ-бәлеңе бірдей сенің.
Тұяғын бұл жаманның тигізбей ал –
Қорлықтан, мұнан көрген, жеңіл өлім.

* * *

Айтылған бірдей емес осы аңдар,
Ішінде жақсы, жаман, осалы бар.
Арыстан, Жылқы, Өгіз, Есекке ұқсас,
Ойласаң табылмай ма, неше адамдар?

Ерлер бар заманында дәурен сүрген,
Дұшпанын ерегіскен жалғыз бүрген.
Қартайған Арыстандай әлі кетіп,
Қаруы бұл уақытта азып жүрген.

Бақ қонса, сыйлар Алаш ағайын да,
Келе алмас жаман батып маңайыңа.
Басыңнан бақыт құсы ұшқан күні
Құл-құтан басынады, малайың да.

16. ШАЛ МЕН АЖАЛ

Орманнан бір шал қайтты отын алып,
Бүкшендеп, көтере алмай, өліп-талып.
Отынын жерге қойып, біразырақ
Қисайып жатты байғұс ойға қалып:

«Мен сорлы әрі кәрі, әрі жарлы,
Асырау оңай емес үйлі жанды.

Қартайдым, жалданарға қайратым жоқ,
Бермеді тұтынарлық Құдай малды.

Бұл маған не қылғаның, Жаратқаным?!

Бір шалға үйлі жанды қаратқаның?

Төлермін салғырт ақша қайдан тауып,

Қажетім бірін сай ғып жаратпадың?

Не жаздым, құтқармастай бұл бейнеттен,
Күнің жоқ тілегімді қабыл еткен.

Біреу кеш, біреу ерте өліп жатыр,

Келмейді маған Ажал, қайда кеткен?»

Мұны естіп, Ажал шалға жетіп келді.

«Шақырдың жаңа неге, – деді, – мені?»

Ажалды көрген шақта зәресі ұшып,

Шал байғұс сасқанынан бұлай деді:

«Жарайды, бәрекелді, кош келдің сен!
Өзім аш, әрі кәрі, қуатым кем,
Отырмын отынымды көтере алмай,
Жібер деп арқалатып шақырып ем».

* * *

Шал болсын, жасы жетіп, жеңген қарттық,
Я жүрген жоқшылықтың зарын тартып,
Сау жер жоқ денесінде ауру да
Өлімнен тірілігін көреді артық.

Кейбіреу көтере алмай жүрсе күнін,
Кейіген сағатында тілейді өлім.
Болады надандықпен зор күнәһар,
Ісінің Құдіреттің білмей жөнін.

17. ҚАЙЫРЫМДЫ ТҮЛКІ

Бір мерген бозша құсты атып алды,
(Қоймады, өлтіріп-ақ жалғыз жанды).
Басында бір ағаштың үш баласы
Шырылдап ұясында жетім қалды.

Ана жоқ таситұғын тағам-жемді,
Күн көрер бейшаралар қайтіп енді?!
Шулаған балапандар дауысын естіп,
Сөз сөйлеп осылайша Түлкі келді.

«Алда сорлы, бейшара, балалар-ай!

Жасынан өлген екен аналары-ай!

Көбелек, шыбын аулап күн көретін

Жоқ екен сорлылардың шамалары-ай!

Әй, құстар! Тыңдаңыздар құлақ салып,

Кезекпен жем тасындар ұшып барып.

Үшеуін асырауға қанша қиын?!

Етіңдер, аз күн қайыр бөліп-жарып.

Көкек құс! Жүнің түлеп жүр ғой бекер,

Азырақ жетім үшін жұлсаң нетер?

Қайырдың бұл дүниеде жетімге еткен,
Басқа іс, сауабына бар ма жетер?
Бозторғай! Қарап тұрма, сен де текке.
Жүресің бекер шырлап ұшып көкте.
Даладан, тоғайлардан таман ізде,
Бұлардың үшеуіне көп керек пе?!
Сарымойын! Ер жетті ғой балаларың,
Бәледен Құдай сақтар бірер-жарым.
Бұлардың күндіз-түні жанында бол,
Жоқтатпай сорлылардың аналарын!
Қарлығаш! Сен келтірсең маса-шыбын,
Бұларға о да қорек болар тығын.
Осындай жұрт жабылған сауап іске
Ұят қой кіріспесең, жарықтығым!
Сандуғаш! Неғылайын сені қайрап!
Қоярсың оқтын-оқтын өзің сайрап.
Көңілін біраз ғана көтермекке,
Зарлының жетім қалған соры қайнап!
Достарым! Осындай бір іс етелік,
Жастарды жетім қалған кісі етелік!
Ізгілер орманда да бар екенін
Осындай сауап іспен көрсетелік!
Тұрғанда Түлкі сөйлеп сауап жолды,
Қайғыға естігеннің көңілі толды.
Аштыққа шыдай алмай үш балапан
Ағаштан төмен жерге түсіп қонды.
Жұрт жинап жақсы кеңес құрған Түлкі,
Зарланып жетімді аяп тұрған Түлкі.
Ауызына үшеуін де қағып салды –
Өзі екен нағыз Құдай ұрған Түлкі.

* * *

Жеп қойды құстың жетім балапанын,
Қорықпай-ақ обалынан Түлкі залым.
Қарасаң, ел ішінде аз ба, адамдар
Жеп жүрген обалсынбай жетім малын?

Пана боп, өзің сақта, Қүдіретім!
Кім де кім балапандай қалса жетім!
Жұмсақ тіл, көңілі қатты залымдардың
Ете гөр жетімдерден аулақ бетін!

18. МАЙМЫЛ МЕН КӨЗІЛДІРІК

Қартайып, нашар көрді Маймыл көзі,
Ойлады ем етерге оған өзі.

«Көз азса, Көзілдірік емі» – деген
Тиетін құлағына жұрттың сөзі.

Бес-алты Көзілдірік Маймыл тапты,
Біразын құйрығына тізіп, тақты.
Қарады бірін иіскеп, бірін жалап,
Бір мезгіл төбесіне қойып жатты.

Пайда жоқ иіскесе де, жаласа да,
Қойып-ақ һәр жеріне қараса да
Маймылға Көзілдірік ем болмады,
Адамның көздеріне жараса да.

«Жоқ!, – деді титімдей де пайда тіптен,
Мәжнүн бұл шыныдан дару күткен!
«Жақсы-ақ, – деп көзілдірік» шулаушы еді,
Бәрі де жалғаншы екен адам біткен.

Сөздері жұрттың айтқан бәрі жалған,
Мен жарым жалған айтқан сөзге нанған.
Көрмедім жау алғырдан ешбір пайда,
Еңбегім босқа кетті іздеп талған».

Қараңыз: Маймыл не етті сонда тұрып,
Бір тасқа ұрды бәрін лақтырып.
Ашу мен жарымдықтан пайда бар ма?
Күл-күл боп көзілдірік қалды сынып.

* * *

Алғанға бұл кеңесте ғибрат бар,
Маймылша іс ететін көп надандар.
Пайдалы затты орнына жұмсай алмай,
Сөгетін пайдасыз деп жоқ па, адамдар?!

19. ШАЛ МЕН ЖҰМЫСКЕР

Шал қайтты малайымен пішен шауып,
Бәлені сезе ме, адам тұрған бағып?
Орманмен кешке тұрым келе жатты,
Баратын елге тура бір жол тауып.

Тап берді қарсы алдынан аю шығып,
Болмады айла етерге о ғып, бұ ғып.
Үстіне Шалдың аю қонып алды,
Сорлыны ә дегенше жерге жығып.

Жұмарлап, басып-жаншып аю Шалды,
Жемекке енді бастап ыңғайланды.
«Бауырым, Пәленшежан, айыршы-ай», – деп,
Малайға шал жалынып қолқа салды.

Малайы темір айыр, балтаны алып,
Аюды жықты, басын, ішін жарып.
Қан-қан боп үсті-басы өлейін деп,
Қорқырап аю жатты ыңыранып.

Шал тұрып енді орнынан есен-аман,
Жақындап жұмыскерге келді таман.
«Әумесер, ақылың жоқ, ит-доңыз!», – деп,
Байғұсты балағаттап, сөкті жаман.

«Ұрсасың неге, Шалым, маған, – деді,
Сөккендей не істедім саған, – деді.
Жазғаным – менің сені аю-жаудан
Айырып алғаным ба, аман?!» – деді.

Шал айтты: «Көрмеймісің не еткеніңді?
Желігіп, жындануға жеткеніңді?
Бардай-ақ әкең құны сонша шаншып,
Терісін іске алғысыз еткеніңді?»

* * *

Сөз жаздым үгіт үшін бозбалаға,
Осындай елде уақиға аз ғана ма?
Қайырың наданға еткен – шашқан мүлкің.
Болады рәсуа құр далаға.

Құдайым, жолдас қылма жамандарға!
Көзі тар, көңілі соқыр надандарға!
Жақсылық етсең де бір, етпесең де,
Жақпайсың кей ақымақ адамдарға.

20. ЖАРЛЫ БАЙ

Бір күні Жарлы отырып ойға қалды:
Байларға кейбір сараң көзін салды.
«Ішіп-жеп, рахатын көрмеген соң,
Не керек, – деді, жиып пұл мен малды.
Малыңда не қызық бар ептеп жиған,
Жаныңа еш рахат етпей жиған?!
Қызығын малдың көрмей бұл дүниеде,
Алмайсың ақыретте сатып иман⁷.
Өлесің, артыңда көп мал қалады,
Көріне кімнің малы бір барады?
Адал сүт емген бала қалса артыңда,
Көп болса, асың беріп, там салады.
Дариға! Мен бай болсам жұрттан асқан!
Үйлерді салдырар ем қандай тастан!
Сом түгіл, мыңын бірден жұмсар едім,
Аямай киер киім, ішер астан.
Жылқымды, қымызымды, қойымменен,
Жұмсар ем, қонағыма тойымменен.
Жұртымның жабықтырмай көңілін ашып
Күнде той, күнде қызық ойынменен».
Осылай жатты ойлап кедей жазған,
Кішкене лашығында жерден қазған.
Аяқта етігі жоқ, баста бөрік,
Үстінде жыртық көйлек кір-кір, тозған.
Ақсақал, ақ сәлделі, таяқ қолда,
Сықылды жүрген адам ұзақ жолда,
Кедейдің бай болсам деп ойлап жатқан
Үйіне кіріп келді бір қарт сонда.

⁷ Иман – араб сөзі «сенім» деген мағына.

Орнынан кедей тұрып сәлем берді,
Қарт оған: «Алейкүмассалам» – деді.
– Беремін мына саған әмиянды⁸
Бай болып, мүддеңе жет, балам, – деді,
Көп емес, қазір онда жалғыз ділдә,
Оны алсаң, ділдә болар тағы орнында.
Оны алсаң және орнынан ділдә шығып,
Таусылмас, ала берсең, қанша жылда.
Ұмытпа, бұл сөзімді, жаным балам!
Мейлің тойғаннан соң ала-ала,
Апар да әмиянды суға таста,
Болады тұтынарға сонда ғана».
Осыны айтты да, қарт кетіп қалды,
Кедейім қуанғаннан естен танды.
Отырып аң-таң қалып, біраздан соң
Шиланды⁹ ашайын деп қолына алды.
Ішінде алтын жатыр ашып көрсе,
(Бай болу сағатында Құдай берсе!)
Жарлы оны бұлай алып қойып еді,
Білінді орнында бір тағы нәрсе.
О да алтын, оны қойды және алып,
«Өңім бе, түсім бе?!» – деп таңға қалып.
Ертеден кешке дейін Жарлы отырды,
Шиланнан саф алтынды санап салып.
Әмиян күндіз-түні болды қолда,
Ас ішу, дамыл алу болмады онда.
Алтынды бөлек-бөлек үйіп отыр,
Өзімен-өзі кеңес құрып сонда:
«Мінеки», – деді, – енді мен де баймын!
Байлармен жұрттан асқан сайма-саймын.
Құдайым бермегенде, жаттым ұйықтап,
Тұрғанда Құдай беріп, неге ұйықтаймын?!
Шығарсам қазір алтын үй алатын,
Онан соң бір жүз мыңын бие алатын.
Көшкенде жүктерімді атқа артам ба?!
Тағы да алтын керек түйе алатын.

⁸ Әмиян – ақша салатын ыдыс (А.Байтұрсынұлының түсініктемесі).

⁹ Шилан – ақша салатын ыдыс (А.Байтұрсынұлының түсініктемесі).

Бір жақсы кең қонақ үй және керек,
Келсе де қанша қонақ сыя алатын.
Ол үйге жібек көрпе, жастық, кілем
«Болмайын қонақтардан ұялатын».
«Сиыр мен мынау алтын қойға, – деді,
Аналар, қатын алсам, тойға деді.
Жұмсармын мұнан соңғы алтындарды
Қаражат, киім-кешек бойға, – деді».

Табылды бірінен соң бір қажеті,
Күн түгіл, өтті солай неше жеті.
Жемеді оңды тамақ, көрмеді ұйқы,
Тұрғандай аурудан болды беті.
Ай түгіл, әлденеше жыл өтеді,
Алса енді бәріне де пұл жетеді.
Өзенге әмиянды алып келіп,
Тастауға қимай, қайтып әкетеді.

Шиланды қайтып алып келеді үйге,
Шыдамақ және қиын аштық күйге.
«Тұрғанда қолда әмиян, алтындарға,
Тағы бар қарттың сөзі деген тиме!».
Ағарып сақал-шашы, қариды енді,
Тәнінде қу сүйек қап ариды енді,
Қызығын малдың жұмсап көретұғын
Мезгілдің кетті өтіп бәрі де енді.

Адасты ақылынан деуге жынды,
Санайды бір жаңылмай сонша мыңды.
Осындай ішпей-жемей жиған дәулет,
Қараңыз, ақырында немен тынды?!
Үстіне бүтін көйлек алмай сатып,
Алмастан азық-түлік, жарап-қатып,
Баяғы лашығында жан тапсырды,
Оныншы миллионды санап жатып.

* * *

Бір емес, толып жатыр осындай кеп,
Бар болып жоқтың ісін істейтін көп.
Малы көп, көңілі жарлы адамдарға
Ат қойған қанша теріс жарлы бай деп?

Жаман ғой жарлылық күй адамзатқа,
Жақсы емес рахатсыз байлық бақ та.
Мал жиып бай болуды талап еткен,
Есінде бұл кеңесті ұғып сақта!

21. АЙНА МЕН МАЙМЫЛ

Айнаның қарсы алдына Маймыл барып,
Айнада өз сүгіретін көре салып,
Аюға жанындағы күліп айтты,
Ақырын аяғымен түртіп қалып:
«Бері қара! Бұ кім өзі мынау перің?
Білмеймін, қайдан шыққан мұндай көрім?!
Он екі мүшесінің бірі оңды емес,
Көз салып қарап тұрсам әрбір жерін!
Мен бұған титтей ғана ұқсас болсам,
Ішіме пышақ салып, өлер едім.
Ол рас бесеу-алтау бар екені –
Кейіпсіз нақ осындай бөлелерім».
«Маймылжан, біраз ғана етсең төзім,
Менің бар жалғыз ауыз айтар сөзім:
Әуре боп бөлелерің санағанша,
Абайлап қарашы әуел өзіңе өзің».
Аюдың бұл ақылы айтқан досқа,
Бір жүріп, бірге тұрған көңіл қосқа.
«Алды жөн адасқанның» деген сөз ғой
Тыңдаусыз құр далада қалды босқа.

* * *

Мысалы: адам – Маймыл, өлең – Айна,
Өлеңде түсінгенге бар көп пайда.
Айтылған өлеңдегі мінін көріп,
Түзейтін мінез-құлқын адам қайда?!
Біреудің мінін айтса өлеңшілер,
Мәз болып тыңдағандар, қарқ-қарқ күлер.
Болса да нақ сол міндер өз басында,
Деп айтар: «Секілді екен пәленшелер».

Мен талай көргенім бар осындайды,
Өз мінін кім аңғарып, абайлайды?
Мысалы, бидің жеген парасын айт,
Көрсетер көзін қысып ауылнайды.

22. КІСІ МЕН АРЫСТАН

Бір аңшы ұстаушы еді анды қырып;
Ішіне қалың ағаш торын құрып.
Бір күні Арыстанға кез болыпты,
Сыртынан құрған торын бағып тұрып.
Арыстан ақырды оған ауызын ашып:
«Көрейін, қимылдашы, қарсыласып!
Шекірейіп: «Жан біткенге патшамын!» – деп,
Мақтанып жүруші едің судай тасып.
Қайратың мақтанатын қандай екен,
Кел бері, байқасалық күш сынасып,
Адамым, рас бізге патша болсаң,
Жүріп көр аяғыңды қадам басып!»
«Арыстан! Сенен артық емес күшім,
Сөзімді ілтипатпен тындап, түсін.
Ететін мені артық хайуандардан
Күш емес, өнерім мен еткен ісім.
Ол рас, сендей онша батыр емен,
Мақтаншақ, өтірікке жақын емен.
Қаншама күш жетпейтін қиын істі
Орнына келтіремін ақылыммен.
Бұл саған айтып тұрған нағыз шыным,
Шындығын көрсетейін қазір мұның.
Егер де сөзім жалған болып шықса,
Жерсің ғой сонан соң да, жарықтығым!
Сен қара! Қылдай өрмек анау тұрған.
Мен едім азаптанып соны құрған.
Кішкене желге де өзі селкілдейді,
Көресің, темір емес я тас қорған.

Жүрсем де қайратыңа сырттан қанып,
Көзіммен көргенім жоқ әлі анық.
Әуелі мен өтейін ар жағына,
Өтерсің мықты болсаң бұзып-жарып».

«Тұрсың ғой күш сынарға қылдай тормен,
Ол түгіл, байқасқанмын онан зормен.
Сен барып ар жағында даяр боп тұр,
Жетермін мен де қазір тура жолмен».

Жөнелді, көп сөйлемей, адам пақыр,
Қуанып жылдам жүріп бара жатыр.
Астынан тор-торлардың өтіп алып,
Тұрды енді: «Келсең кел, деп біздің батыр!»
Арыстан шапты торға атқан оқтай,
Қомсынып, бейне алдында нәрсе жоқтай.
Өте алмай торды бұзып, шырматылып,
Сол жерде қолға түсті ұрмай-соқпай.

Оралып жатты торға Арыстаным,
Ақылдан білді күштің қалысқанын.
Терісін Арыстанның сойып алып,
Олжалы қайтты аңшы данышпаным.

* * *

Бұл жазған бозбалаға бір өсиет.
Өнерсіз қара күште жоқ қасиет.
Ойламай күшке сеніп еткен істің,
Зарары һәр уақытта басқа тиед.
Демеймін: «Күш керексіз адамзатқа»,
Өнер, ой онан да артық мал мен баққа.
Өнердің жоқтығынан азып жүрміз,
Нағыз бұл Арыстандай болмасақ та.
Бұл күнде күштен ойды бұрын жұмса,
Қара күш бәйге алмай жүр осы шақта.
Амал ет, заманыңның ыңғайына,
Бәйгесіз құр лағып босқа шаппа.
Ақылдан күшіңді артық көріп жүрсең,
Жадыña бұл кеңесті оқып, сақта!

23. ЖҮРГІНШІЛЕР МЕН ИТТЕР

Кеш мезгіл келе жатты екі кісі,
Сөйлесіп, кеңесерлік болып ісі.
Арсылдап бір ит шығып қақпа астынан,
Бөлінді екеуінің әңгімесі.

Жүгірді және бір ит оны көріп:
Артынан тағы ит шықты оған еріп;
Жиылды сол арада қырық-елу ит,
Бірінің дауысын естіп бірі келіп.

Біреуі жүргіншінің сонда тұрып,
Ойлады қуалауға таспен ұрып.
Жолдасы жанындағы оған айтты:
«Қарама, неғыласың мойның бұрып?

Өшігер олар қайта мұнан жаман,
Тыймассың кесек атып лақтырып.
Үндемей, жайымызға жүре берсек,
Өздері қояр әлі-ақ үріп-үріп».

Бұл сөзді екеуі де қабыл етті,
Иттерден қырық-елудей қадам өтті.
Басылып бірте-бірте дауыстары,
Кешікпей алды-алдына тарап кетті.

* * *

Тағы да бір сөз айтар келді ретім,
Жаратқан түрлі мінез Құдіретім!
Біреудің малын яки бағын күндеп,
Күншілдер жоқ па, шулап итше үретін?!

Күндесін, шуылдасын, қылсын өсек,
Етпелік, сөйлеп жүр деп, сөзін есеп.
Иттердей үріп-үріп тарап кеткен,
Қояды шулап-шулап, үндемесек.

24. ЕМЕННІҢ ТҮБІНДЕГІ ШОШҚА

Түбіне бір Еменнің Шошқа келіп,
Жемісін жерге түскен жеді теріп.
Тойған соң келістіріп ұйықтап алып,
Еменнің түбін қазды тұра келіп.

Шошқаға сол уақытта сөз айтады,
Ағаштың басындағы құзғын көріп:
«Тамырын қазып, аршып тастаған соң,
Қалмай ма, емен қурап, кеуіп, сынып?».

«Қураса, қурайды деп, қиналман көп,
Қурамай тұрғанменен, неме ол сеп?
Қурасын, маған салса, күйіп кетсін,
Қайғырман оның үшін уайым жеп!

Құдайым жемісінен айырмасын,
Қылатын мені семіз солар ғой тек».
Сол шақта күңіреніп сөйледі Емен,
Шошқаға айтып тұрған осылай деп:

«Ей, шіркін! Жақсылықты білмейтұғын!
Білсең сен, не бетің бар, бүй дейтұғын?
Жоғары қарай алсаң, білер едің
Шыққанын жеміс қайдан сен жейтұғын!»

* * *

Дүниеде түрлі-түрлі адамдар бар,
Жақсы мен арасында жамандар бар.
Ғылымды пайдаланып отырса да,
Сезбейтін сол пайдасын надандар бар.

25. КІСІ МЕН АЮ

Бір адам айдалада елден жырақ,
Жеке-тақ, жапан түзді қылды тұрақ.
Жаяулық, жалаңаштық жақсы емес қой,
Жалғыздық олардан да қиынырақ.
Көк шалғын, ағаш, бұлақ – бәрі жақсы,
Болмайды нақ адамдай серік бірақ.
Сөйлесіп іштен шерін тарқата алмай,
Жеке-тақ қапаланды жалғызсырап.

Бір күні келе жатты ағаш жаққа,
Неңдей жан кез болар деп таныспаққа.
Орманда қасқыр, аю, аң болмаса,
Табылсын онан басқа кім бейбаққа.
Айтқандай қарсы алдынан Аю келді,
Бұл оған тағзымменен сәлем берді.
Көрісіп, қол алысып амандасып,
Сөйлесіп, бірте-бірте танысты енді.

Дос болды ақырында Аю, Адам,
Зор болды татулығы бір тумадан.
Екеуі күндіз-түні болып бірге, –
Баспады бір-бірінен оқшау қадам.
Сөйлескен әңгімесін ешкім білмес,
Әзіл ме, ертегі ме, жай ма кеңес?
Жеке-тақ әңгімеге жоқ кісі еді,
Аю да туғаннан-ақ мылжың емес.

Сөйлесіп қанбаса да кеңеске көп,
Әйтеуір сол Аюды жаратты бек.
Бір сағат сабыр қылмай сағынады,
Көзінен таса болса жолдасы тек.
Осылай әлденеше күндер өтті,
Шілде боп, күннің ыссы кезі жетті.
Аралап ойды, қырды, орман, тауды,
Екі дос күн ыссыда сайран етті.

Жүре алмай, Адам шаршап, тала берді,
Һәр жерде тұрып демін ала берді.

Аюдан Адам нашар болғаннан соң –
Ере алмай кейін, артта қала берді.
Сонда оған Аю айтты: «Жеке-тақ жан!
Айтайын мен бір ақыл, құлағың сал!
Күзетіп жан жолатпай мен тұрайын,
Сен ұйықтап біразырақ тынығып ал».

Жеке-тақ жолдасының тілін алды,
Шапанын шешті-дағы, төсеп салды.
Болдырып күні бойы жүрген бейбақ,
Жатты да, бір есінеп, ұйықтап қалды.

Ал енді Аю тұрды қарауылда,
Кінә жоқ, бағып досын қарауында.
Қорылдап ұйықтап жатқан жеке-тақтың
Бір шыбын келіп қонды танауына.

Шыбынды келіп қонған Аю көрді,
Бір қуып жіберіп ед, қайтып келді.
Үркітіп әлденеше қуса дағы –
Кетпеді қайта-қайта қона берді.

Шыбынға Аю қатты ашуланды,
Көтеріп жерден әйдік бір тас алды.
Және кеп маңдайына қонған шақта –
Таспенен пәрменінше қойып қалды.

Ұрған тас дәлдеп тиді Жеке-таққа,
Кез болған қай оңды дос ол бейбаққа?
Я қаза, я бәлеге жолығарсың –
Егер де болсаң жолдас ақымаққа.

Тас тиіп, бас сүйегі қақ айырылып,
Фәниден көшті сорлы бақи жаққа.
Қайырын зайғы етсе, керегі не?
Кез қылма, ондай достан, Құдай сақта!

* * *

Жігіттер, сақтаныңыз надан достан,
Досыңнан, надан болса, артық дұшпан.
Белгілі жаудан кісі күтінеді,
Тиеді достың оғы қапылыстан.

26. ЕКІ БӨШКЕ

Көшеде екі Бөшке келе жатты,
Бірі бос екеуінің, бірі затты.
Ішінде заты бары жай аяңдап,
Салдырлап келе жатыр босы қатты.

Адамдар дауысын естіп қорқып, сасып,
Ығысып, алыстан-ақ жолын ашып,
Жүгіріп шапшаңырақ бара жатыр
Көшенің ортасынан шетке қашып.

Құр бөшке жұртты үркітіп салдырлады,
Көшеде қарамаған жан қалмады.
Бұйым көп, дыбысы жоқ екіншісін
Ілтипат етіп ешкім аңғармады.

* * *

Жиылып отырған жұрт мұны тыңдап,
Созбайын сөз аяғын көп мылжыңдап.
Билігін өздеріңіз айтыңыздар,
Бөшкенің қайсысының пұлы қымбат?

Құр бөшке салдыры зор, бағасы кем,
Фаһамсыз¹⁰ құр даурықпа, адаммен тең.
Алыстан әлдеқандай болса-дағы,
Жай-мәнін, жақындасаң, білерсің сен.

Екінші толық Бөшке мысалы сол,
Адамдар көп даурықпас ақылы мол.
Сарп етпей босқа сөзін жұртқа жарлап,
Үндемей жүріп ісін істейді ол.

Байқамас оны ешкім, жақындаспай,
Істес боп, ой сынасып, ақылдаспай:
Бөшкеде не зат барын білеміз бе,
Қақпағын я бір жерін тесіп ашпай?!

---

¹⁰ Фаһам – араб сөзі «түсінік», «мән», «мағына» деген мағына.

27. АҢДАРҒА КЕЛГЕН ІНДЕТ

Алланың рахметі мол, қары қатты,
Қарғады дерт жіберіп хайуанатты.
Қырылып у жегендей түрлі аңдар,
Hәр жерде төбе-төбе болып жатты.

Шошынып хайуандар келген дерттен,
Біле алмай, не қыларын, есі кеткен.
Далада, ойда, қырда, орман, тауда
Сау қалған жер болмады бұл індеттен.

Түзеліп аң біткеннің құлықтары,
Кәсібі, өзгеріліп ғұрыптары,
Зорлықтың, зомбылықтың бәрін тастап,
Тимеді нашарына ұлықтары.

Жоғалды ойын-күлкі, сауықтары,
Зор болып аурудан қауыптары.
Қасқырлар қойға тимей, ораза ұстап,
Жай жүрді түлкі жемей тауықтарды.

Арыстан – аң патшасы жатпай текке,
Жар салды жұрт шақырып төңірекке.
Жиылып болғаннан соң енді Арыстан
Бұлайша сөз бастады келген көпке:

«Е, жұртым! Нәпсімізді тыя алмадық,
Не түрлі жаман істен ұялмадық.
Күнәміз көп болған соң, қаһар етіп,
Жіберді бізге Құдай ауырмалдық.

Мен тұрмын шығармаққа жаңа тәртіп,
Тәртіптен қалмайды ешкім басын тартып.
Жұрт үшін құрбандыққа жанын қисын,
Күнәсі кім де кімнің болса артық.

Бұрын да мұндай індет талай болған,
Жұрт таңдап күнәлісін құрбан шалған.
Көп үшін бірі ғана жанын қиып,
Қырғыннан өзгелері аман қалған.

Құдайым жіберген соң бізге індет,
Ісіне Құдіреттің көнбек міндет.

Күнәсі кім де кімнің болса артық,
Бас тартып, жалтармасын, о деп, бұ деп.

Кім айтар, тазамын деп хан қасында?
Күнәлі үлкен-кіші, қарт-жасың да.
Жасырмай аз ба, көп пе, айтып шықсын,
Қылмысын болған әркім өз басында.

Мен өзім нақ күнәсі көптің бірі,
Айтпаса, ашылмайды көңіл кірі.
«Жазықты, жазықсыз» деп талғамадым,
Кетпеді тырнағыма түскен тірі.

Етпедім намаз оқып, құлдық тағат,
Ораза тұтқаным жоқ жалғыз сағат.
Жазықсыз қойдан момын жануар жоқ,
Соларды қойшысымен жедім қабат.

«Мен риза, құрбандыққа шалсаң, жұртым,
Ісім көп талай жерде еткен ағат».
Сол шақта Түлкі тұрып сөз айтады,
Патшаға жарамсақтап, тез айтады:

«Мұныңыз күнә түгіл, ұнаған іс,
Қандай жан мұны күнә деп айтады!
Дей берсең мұндай істің бәрін күнә,
Онда біз өлеміз ғой айтқан сірә!»

Тақсырдың тамағына жарағаны,
Қойларға зәбір емес, зор мәртәбә.
Және де мен айтайын, тақсыр ханым!
Адамның бұзықтығы жұртқа мәлім.

Қалайша айла тауып, жоямын деп,
Дұшпандық ойлайды һәман бізге залым.
Күнә емес, адам жесең, сауап тақсыр,
Кім де кім оны жесе, сауап тапсын.

«Нақ соны жеген обал» дегендерге
Сіз үшін мен берейін жауап, тақсыр!».
Бұлайша бір түлкі емес, айтты бәрі,
Патшаға жарамсақтап жас пен кәрі:

«Бірі емес бәрін жесе обал бар ма?!
Адамға аңның, – десті, – жетсе әлі».

Артынан Арыстанның Жолбарыстар...
Патшасы бұйырған соң не тұрыс бар?

Аюлар, Қасқырлар да айтып шықты
Басында жақсы-жаман не қылмыс бар.
Бұқалардың қайсы бірі тісті, мықты,
Қайсысы һәм азулы, һәм тырнақты.

Жаман деп бұлар ісін ешкім айтпай
Тұрған жұрт ыңғайына қарап ықты.
Болса да Құдай безер қылмыстары,
Тап-таза періштемен бірдей шықты.

Ал, енді Өгіз тұрып мөңірейді,
Көз жасы ағыл-тегіл еңірейді:
«Қиянат кісі аңына қылман деуші ем,
Азғырды шайтан залым мені, – дейді.

Нақ биыл бесінші жыл сол ісіме,
Сол ісім еңіреймін түссе есіме.
Жұт жылы ашаршылық азық болмай
Жалындым қарыз сұрап һәр кісіге.

Бермеді ешкім маған қарызға шөп,
Аштыққа шыдап, жайға тұрмадым тек.
Істедім бір адамға мен қиянат,
Шөбінен рұхсатсыз бір үзіп жеп».

«Япырмай! Бұ не деген күнә, тақсыр?!»
Шуылдап қоя берді Аю, Қасқыр.
Былдады бір өзі емес, баршамызды,
Біреудің шөбін ұрлап, қара басқыр!»

«Соншама не көрді екен, Құдай ұрған?
Обал жоқ, бұл көрімге жұртты қырған.
Өзгелер мұнан ғибрат алмас үшін
Жоялық жылдам көзін, етіп құрбан».

Бұл сөзді жиылған көп қабыл алды,
Өгізді алып ұрып, құрбан шалды.
Күнәдан жаны-тәні тазарсын деп,
Апарып жанып жатқан отқа салды.

Адамның шөбі түгіл, өзін жеген
Тісті мен тырнақтылар аман қалды.

* * *

Өкіріп Өгіз жатыр отқа күйіп,
Көз жасын, құтқарғай да, Құдай иіп.
Айтуға түсін ашып қаймығамын,
Біреуге кете ме деп тілім тиіп.

Үлгі айтып, жұрт түзейтін қайда білік?
Әншейін ермек етем, сөйлеп, күліп.
Аңдардың осы ісінен бөтен емес,
Түзелген кейбір жұртта әкімшілік.

Тауыса алман дүние кебін айтып, санап,
Әкім аз іс ететін, әділ қарап.
Залымдар айран ішіп, аман кетіп,
Момындар тұтылып жүр шелек жалап.

28. ҚАРА БҰЛТ

Даланың күнге күйіп, аптап өткен,
Үстінен бұлт шықты қаптап көктен.
Қуанды шаруалар я, Құдайлап.
«Жерді бір суарар деп қурап, кепкен».

Жауар деп тұрды халық үміт етіп,
Тамбастан өте шықты құр желдетіп.
Теңізге барды да бұлт құя салды,
Далаға қурап тұрған жаумай кетіп.

Теңізге пәрменінше құя салып,
Мақтанды мырзасынып тауға барып,
Тау айтты: «Сен мақтанып келіп тұрсың,
Мен тұрмын бұл ісіңе қайран қалып.

Егер де сол қадарлы жаусаң жерге,
Су берсең шөлдеп тұрған егіндерге,
Көк шығып, жер отайып, егін өсіп,
Қандай зор тиер еді пайдаң елге!

Не қайыр, сенің қазір жауғаныңнан?
Сенсіз де су жетерлік теңіздерде!»

* * *

Жиылып, кеңес тыңдап отырғандар!
Гибрат мұнда да бар, алсаңыздар:
Бұлттай жерге жаумай, суға жауған
Қазақта іс ететін көп адамдар.
Жұмсамай тиісті орынға мал, өнерін,
Біреулер жүреді, оған не амал бар?!

Мысалы, қазақ – дала, басқа – теңіз,
Даланы, шамаң келсе, көгертіңіз:
Мұң десең, мұқтаж десең, қазақта көп,
Емес пе, мұны ойламақ міндетіңіз?
Мақал бар: «Жақсылықты басыңа қыл,
Басыңнан асса, деген, – досқа істеңіз!»

Мен мұны арнап жаздым замандасқа,
Шаш қойған өзімменен ғамалдасқа.
Бұл сөзді сендерге айтпай, кімге айтамын?
«Болады асыл таста, өнер жаста».
Қарышта өз жұртыңа, барың болса,
Өзге елдің өзінде көп бізден басқа.

29. ИТТІҢ ДОСТЫҒЫ

Бір байдың «Төрткөз», «Мойнақ» төбеттері,
Өздері, ит болса да, әдепті еді,
Түнде үріп, күндіз үрмей, жай жататын
Болады әдепті иттің әдеттері.

Түс мезгіл екі төбет тойып жатып,
Кемпір наз-өкпелерін қойып жатып,
Ас-үйдің алдындағы күн шуақта
Сөйлесті һәр нәрсенің басын шатып.

Сөз қылды жақсылықты, жамандықты,
Жомарттық, мырзалық пен сараңдықты.
Достықтың, дұшпандықтың жайын сөйлеп,
Қолға алды татулық пен араздықты.

Тілмарсып сол уақытта айтты «Мойнақ»:
«Менсіз-ақ қара, «Төрткөз», өзің ойлап.

Дүниеде онан артық не нәрсе бар,
Тұрғаннан татулықпен күліп-ойнап?

Дос болсаң, құшақтасып, жанға балап,
Сөз айтсаң бір-біріңе «шырақ-қарақ».
Алты күн ашаршылық көрсең-дағы,
Жемесең бірің жоқта бірің тамақ.

Достың дос жұлдырмаса жауға түгін,
Еш нәрсе айырмаса ара жігін.
Бірінің қабағына бірі қарап,
Білмесе күннің қалай өткендігін.

Не бар, деп дүниеде мұнан артық,
Мен калып бір қиялға тұрмын бүгін.
«Жолдыаяқ», ақсақ «Құтпан», жаман «Сарықұс»
Солар да тап-тату жүр біздер түгіл».

Сөйлейді маңызданып енді «Төрткөз»:
«Мойнеке», мұның әбден айтарлық сөз.
«Тұрмайтын бір күн тату неміз бар?» – деп,
Мен-дағы ойлаушы едім осыны әр кез.

Не келіп, тірі жүрсең, не кетпейді?
Араз боп, екеумізге не жетпейді?
Тамақ, тоқ, өркені өссін иеміздің,
Тьюсыз сөгіп, соқпай, құрметтейді.

Расын рас демей, танамыз ба?
Бір сөтке татулық жоқ арамызда,
Тұрмайтын ренішке сәл нәрсеге,
Екеуміз таласамыз, барамыз да.

Мұндай іс арасында болған емес,
Көз салсаң бұрынғы өткен бабамызға.
Атаның жолын қумай, лаққанда,
Тура жол сонан артық табамыз ба?»

Бұл сөзге көңілденіп, «Мойнақ» тасты,
Ол үлкен, онан гөрі «Төрткөз» жас-ты.
«Төрткөзім», «Мойнекем», – деп, бірін бірі
Дос болып, серт айтысып, құшақтасты.

Екеуі бірін-бірі сүйді, құшты,
Қызығы басылмаған достық күшті!

Ас үйден лақтырған бір омыртқа
Солардың нақ жанына келіп түсті.
Көрген соң майлы сүйек ит тұрар ма?
Құшағын жазып ала жүгірісті.
Достықты, айтқан сертті бұлай қойып,
Екеуі бір-біріне салды тісті:
Досты дос мұнан артық қалай сыйлар?
Жүндері бұрқыраған аспанға ұшты.
Су құйып үстеріне жиылған жұрт,
Екеуін зордан ғана айырысты.

* * *

Иттерге, таласса да, жарасады,
Әйтпесе ит әдетін адасады.
Дос болған адамдарға қарап тұрсақ,
Биікпен тең деп болмас аласаны,
Сүйектей арасына нәрсе түссе,
Иттерден олар артық таласады.

30. ҚАСҚЫР МЕН МЫСЫҚ

Орманнан Қасқыр келді елге қашып,
Алақтап, не қыларын білмей сасып.
Соңынан бір топ аңшы қиқу салып,
Ит қосып келе жатыр шапқыласып.

Жалынып Қасқыр сонда Мысыққа айтты,
Шегінде бір ауылдың ұшырасып:
«Мысықжан, бұл жердегі жұрттар қандай?
Жау қуып келе жатыр арттан қалмай.

Ит үрген, қиқу салған адамдардың
Дауысын естимісің, тартқан керней?
Айта гөр, қайырымды ер бар болса,
Тасалап мені жаудан құтқарғандай».

«Бара ғой, – Мысық айтты, – «Қоянкөзге»,
Жігіт кем ер көңілді онан өзге!
Адамды анау-мынау токтатарлық
Өзінің ебі де бар сөйлер сөзге».

«Оны қой, – Қасқыр айтты, – ол жасырмас,
Жеп едім бір ту қойын өткен күзде».
«Барып көр, олай болса, «Құрамысқа»,
Адам жоқ жасыруға онан ұста.

Шамасыз өзі асқан жақсы жігіт,
Жалғыз-ақ тоны келте, қолы қысқа».
«Мысықжан, оны да қой, өзгесін айт,
Жеп едім бір лағын былтыр қыста».

«Иесі анау үйдің Көпберген бай,
Жақсылық, жамандықты көп көрген бай.
Қонақжай, өзі асқан дәулетті адам,
Жатсаң да ауырламас, бірнеше ай».

«Баруға, – Қасқыр айтты, – жүрексінем:
Оның да қозыларын жеп ем талай».
«Білмеймін сілтерімді енді қайда!
Барып көр Қисық-басқа анау сайда!

Болғанмен басы қисық, өнері көп,
Һәр түрлі табылады онан айла».
«Мысықжан, оны да айтып әуре болма,
Жеп едім бір бұзауын өткен айда».

«Мен қайран! – Мысық айтты, – істеріңе,
Зарардан басқа нәрсе істедің бе?
Байдың көбі, жарлының жалғызы да
Тиіпті, тыңдап тұрсам, тістеріңе.

Зараргер жұртқа тегіс болып әбден,
Енді не іздеп келдің іштеріңе?
Жынды жоқ, сені аман құтылдырып,
Алғандай бәле тілеп үстеріңе;

«Не ексең, соны орарсың» деген сөз бар,
Ор енді егініңді, піскенінде!

31. ҚАПТЕСЕР МЕН КӨРТЫШҚАН

Қаптесер келіп айтты Көртышқанға:
«Бір хабар шашылып тұр жер-жаһанға.
Күн туып біздерге де көз ашқандай,
Жем бопты Мысық залым Арыстанға.
Тыныштық бермеуші еді Құдай ұрған
Жазасын тартпасын ба ол дұшпан да?!»

Көртышқан айтты деңіз сонда не деп?
«Бұл хабар рас болса, жақсы ғой бек.
Дүниеде болмайтын бір уақиға екен,
Қуанба, Қаптесерім, сен босқа тек.

Бекер деп менің бұған нанбайтыным,
Мысықты ешкім жеңіп алмайтұғын.
Тырнасса оныменен, шексіз білем
Арыстан аман тірі қалмайтынын».

* * *

Бұл сөзді біреу ұқпай, біреу ұқты,
Айтайын, не мағына мұнан шықты:
Қорыққанда бір адамнан жаман ойлар:
«Дүниеде ешкім жоқ, – деп, – сонан мықты

32. АЛА ҚОЙЛАР

Айырсын аңдар қайдан қара, ақты,
Кімі ақ, кімі қара – таба алмапты.
Жоспарлап білмегенді білдіруге,
Сөз қылып данышпандар мысалдапты.

Мысал бұл: ала түсті кей қойларды
Арыстан аң патшасы жақтырмапты.
«Бұлардың түсі бөтен, көңілі ала», – деп,
Не шара, сүймеген соң, кінә тапты.

Ол рас, кей қойлардың ала түсі,
Кім білсін, сырты менен бірдей ме, іші?
Әйтеуір бір сенбестік ойы кірген соң,
Не қылса, Арыстанның келер күші.

Демелік қойлардың да ішін аппақ,
Оңай ма Арыстаннан алу ақтап?
Шыққан соң сенімсіз боп, бұл қойларды
Ал, енді Арыстанға қалай бақпақ?!

Бәрін де қырып жүріп жоқ қылар ед,
Аңдардың ауызына кім болар қақпақ?
«Жазықсыз қан төкті», – деп айтпастай ғып,
Бір түрлі бұған керек амал таппақ.

Шақыртып Аю менен Түлкіні алды,
Кеңесіп, екеуіне ақыл салды.
Арыстан іс мәнісін айтқаннан соң,
Кідіріп Түлкі азырақ ойға қалды.

Сөйлейді ойланбай-ақ Аю шолақ:
(Аюлар күшке мықты, ойға олақ)
«Қойлардан ала түсті құтылғандай,
Бар деймін бұған оңай жалғыз жол-ақ.

Мұнда онша еш нәрсе жоқ ойлайтұғын,
Іс емес ойсыз жөні болмайтұғын;
Бәрін де ала қойдың қырсаң, тақсыр,
Тұқымын не бар құртып, жоймайтұғын;

Бұл ақыл ұнамады Арыстанға,
(Қан керек болса табар алыстан да).
Аюды түртіп қалып, Түлкі айтады:
«Сөзіңді мен бөлемін, намыстанба!

Данышпан әділ патша, тақсыр ханым!
Жазықсыз төкпейсіз нашар қанын:
Қойлардан ала түсті құтылғандай,
Айтайын, рұқсат етсең, мен амалын:

Оларға еркін жүріп оттағандай,
Беріңіз кең жайылым, шөбі қалың.
Сенімді жақсы қойшы табылмаса,
Бақтырмай қасқырларға жоқ амалың.

Көкжалдар жүрер қойды бағып ойнай,
Ойнауын қоймас, әбден қарны тоймай.
Қасекең қойды баға бастаған соң,
Тұқымын қояр екен қалай жоймай.

Аз дәурен оған дейін бұл қойлар да:
«Тұрмыз деп кеңшілікте», – жүрсін ойлай.
Білінбей бірте-бірте құрып болар,
«Аслан жаман атын сізге қоймай».

Арыстан бұл ақылды қабыл алды,
Бөріден өңшең көкжал қойшы салды.
Қойларды Қасқыр бағып оңдырар ма?
Ала түгіл, ағы да аз-ақ қалды.

Ал, сонда не деп айтты өзге аңдар?
Қойлардың таусылғанын көрген жандар?
«Жарықтық Арыстаннан еш кінә жоқ,
Бұзықтар Қасқырлар ғой, ант ұрғандар!»

* * *

Бұл сөзге дегенім жоқ жылар, күлер,
Адам аз, алдын болжап, анық білер.
Көкжалдар қойшы болса, кім біледі,
Береке ала қойға кірсе кірер...

33. САРЫ ШЫМШЫҚ

Мақтанып Сары шымшық шалқып-тасты,
«Теңізді өртеймін», – деп лақап шашты.
У-шу боп, бұл хабарды естіген соң,
Теңізді тастап құстар үркіп қашты.

Таң қалып, тамашаны көреміз деп,
Алыстан аңдар келді әдейі іздеп.
Адам да тұс-тұс жақтан келе жатыр
Лек-лек боп, топ-тобымен мыңдап, жүздеп.

Есепсіз теңізге көп халық келді,
«Шымшық өртейді деп нанып», – келді.
Балық жеп, сорпа ішіп тойынбаққа,
Аш пенен көбінесе арық келді.

«Бір соғым пұлсыз астан», – дейтіндер де
Қасығын қолдарына алып келді.
Үңіліп, суда болып назарлары,
Сыйып тұр жағалауға азар бәрі.

Теңізді жанады деп кім естіген?
Көрмекте соны жұрттың ынтызары.
Шымшық мақтанды ма, ойнады ма?
Кім білсін, күйдірем деп ойлады ма?

Теңізге от салғанмен, жана қоймас,
Десеңші: Тым болмаса, қайнады ма?
Ол теңіз күймек түгіл, қайнаған жоқ,
«Жұрт неге келді», – деп те ойлаған жоқ.

«Қап, бәлем, тоқтай тұр!» – деп Торғай қайтты,
Теңізге тісін басып қайраған боп.

* * *

Кейбіреу қолдан келмес істі ойлайды,
Мақсаты оныменен тұс болмайды.
«Ұялған – тек тұрмайды» деген рас,
Қап, бәлем, тоқтай тұрмен жұртты алдайды.

34. ТҮЛКІ МЕН ҚАРАШЕКПЕН

Түлкіге тамақ іздеп сапар шеккен,
Жолығып, айтты бір күн Қарашекпен:
«Күнің аз, тауық жемей, жай жүретін,
Ұрлыққа құмар жансың мұнша неткен?
Сыр ашып сөйлеселік оңашада,
Ешкім жоқ, екеумізден басқа шеттен.

Ашиды, рас, жаным, Түлкі саған,
Ойлама: «айтады» деп, мекерлікпен.
Жақсылық тырнағыңдай бар ма, сірә?
Ойласаң, кәсібінде осы еткен?

Ұрлықтың күнә, ұяты өз алдына,
Жүргенің қарғыс, сөгіс естіп көптен.
Түлкі көп тауық ұрлап қолға түсіп,
Бір ғана тамағы үшін өліп кеткен.

Жүрсең де бұл уақытта ебін тауып,
Ер жеген тамағыңда бар зор қауіп.
Тұрмақ жоқ дүниеде бір қалыппен,
Бақ, бәле алмасатын ауық-ауық.
Бір күні қолға түсіп, өліп кетсең,
Құнына тұрар ма, сол жеген тауық?»

Түлкі айтты төмен қарап, пақырсынып,
Ақ пейіл сопыларша көңілі сынық:
«Бірді алдап, бірді ұрлап шеккен өмір
Жақсы-ақ», – деп жүргенім жоқ көңілім тынып.
Қайтерсең, жоқшылықтың жолы қиын,
Әйтпесе жын ұрып па, ұрлық қылып?!

Ағарды арам іспен сақал-шашым,
Бойыма тарамайды ішкен асым.
Жоқшылық хәм шиеттей жас балалар
– Салған соң Құдай басқа неғыласың?

Көрместен күндіз дамыл, түнде ұйқы,
Қамы үшін қатын-бала азды басым.

Ұялып: жұрт бетіне қарай алмай,
Өтіп-ақ бара жатыр өмір жасым.

Және де бір жағынан ойлайтыным:
Тауықпен мен бе, жалғыз ойнайтұғын?
Амалдап күнелтпесең, ауқатың жоқ.
Жайғасып алды-артыңды болжайтұғын?
Бәрі сол жоқшылықтың кесапаты,
Ұрлықта нем бар дейсің, қоймайтұғын?»

Сөйлейді сонда тұрып Қарашекпен:
«Жайынды айтсаң едің маған көптен.
Кінәдан, әлі де болса, құтқарайын,
Тәубаға қайтсаң, жаным, шын ниетпен.

Берейін адал кәсіп саған тауып;
Жүрмейді қайда адам дәм-тұз ауып.
«Маған да, саған да онша теріс болмас,
Дәмдес боп, бірге жүріп, бақсақ тауық.

Әдісін түлкілердің білесің сен,
Баққан соң, тауықтарды жегізбес ең.
Бойыңды, тамағыңды сыйлы етіп,
Ешкімді мен де саған тигізбес ем».

Тауыса алмай сөздерінің бәрін теріп,
Іс бітіп, уағдасын мықтап беріп.
Ұрлығын қойып, тауық бақпақшы боп,
Ауылға Түлкі келді мұжыққа еріп.

Мұжық бай, нәрсесі сай, қазаны тоқ,
Семірді Түлкі әбден тұлыптай боп.
Бағуға тауықтарды жиһады зор,
Жалғыз-ақ ниет-құлқы түзелген жоқ.

Қасқырдан оңдырар ма, қойшы салып,
Тауықшың Түлкі болса, сондай қалып.
Зәредей қауіп қылмай Мұжық жазған,
Шынымен түзелді деп жүрді нанып.

Ақтады тұзын қалай Түлкі деңіз,
Бір түнді қараңғырақ тандап алып:
«Мұжығым, ұйықтай бер!» – деп жүріп кетті,
Жолына бар тауығын құрбан шалып.

* * *

Бұл сөздің мағынасы көрініп тұр;
Ұнай ма сөйлей берген білімсіп құр?
Туралап қысқасынан түсіндірем,
Демендер баяндауға ерініп тұр!

Адамдар ұяты бар, ниеті ақ,
Ұрламас, аштан өлер болса да нақ;
Санап бер саф алтыннан миллионды
Ұрлығын ұры қоймас Түлкідей-ақ.
Бұзықтық бай-жарлыға бірдей нәрсе,
Пиғылды түзетпейді дәулет пен бақ.

35. КІСІ МЕН КӨЛЕҢКЕ

Айтайын бір тентектің әңгімесін,
Демендер «Сөз ғып жазған мұның несін?»
Есі-ауыс көре салып, қуалады,
Өзінің ұстаймын деп көлеңкесін.

Бұл қуса, көлеңкесі алыстады,
Жүгірсе, жүйріктігі қалыспады.
Қатты да, жай да қуды, ұстатпады
Болғанша бар өнерін қарыштады.

Тентектің бір мезгілде кірді есі:
«Әуре боп қуып, маған қажет несі?»
Осылай ойлап, қайта жүріп еді,
Артынан қуды енді көлеңкесі.

* * *

Кейбіреу Қыдыр дарып, қараса бақ,
Бейне бір осы айтылған көлеңке нақ.
Қайрылмай, қарағанда, бақ-дәулетке,
Артынан қуалайды қайтарып ап.

36. ҚАРАШЕКПЕН МЕН ҚОЙ

Шақырды Қарашекпен Қойды сотқа,
Күймей ме, біреу үшін біреу отқа?
Белгілі Қойдың тауық жемейтіні:
Жазықсыз жаза тартқан пенде жоқ па?

Түлкі екен судьясы теңшіл деген,
Атақтан сау емес ед жемшіл деген.
Бір күні талапкер мен жауапкерге
Шақыру қағаз шықты «келсін!» деген.

Екеуі айтқан күні сотқа келді,
Түлкі-екең Қойды көріп, көңілденді.
Тексеріп, әрлі-берлі жауап алып,
Тез істі бітірмекке жәһидтенді.

Талапкер Мұжық айтты:
«Пәлен күні қотанда
Қойдың жалғыз қонған түні
Жоқ болып екі тауық ертеңіне,
Сүйегі, бұрқыраған жатыр жүні.
Дер едім: «Сырттан ұры келген шығар»
Шықпады түні бойы иттің үні.
Ойыма салыстырып, қарадым да:
«Қой екен жеген» дедім, шексіз мұны.

Қой айтты: «Шөпке тойып күні бойын,
Қозғалмай жаттым ұйықтап түні бойын.
Біледі аймағымның бәрі, тақсыр,
Жоқтығын бұзық көңіл, арам ойым.

Құдайға аян ұрлық етпегенім,
Орнымнан тұрып түнде кетпегенім.
Жалғыз-ақ тауықтардың тұсында емес,
«Аслан өмірімде ет жемедім».

Ал, сонда Түлкі қалай хүкім етті:
«Ұрлаған тануға да, – деді, – епті.
Өзге ұры келмегенін мұнан білем,
Уақиға болмыс түні ит үрмепті,
Келмесе сырттан ұры, бұл жемесе,
Жоғалып екі тауық қайда кетті?
Жан берсе, нанып болмас, жақын жатып,
«Жемедім» дегеніңе тәтті етті.
Тексерген іс түріне қарағанда,
Мұғабын тауықтарды осы жепті.

Обал жоқ, өртесе де мұны отқа,
Апарып өлтіріңдер, байлап оққа.
Терісімен талапкерді риза етіп,
Ап келіп тапсырындар, етін сотқа».

* * *

Кінәлі біреу ойдан, біреу тілден,
Ахмет, осы айтқаның жетер, тоқта!
Көрдің бе, сөзің онша ажарлы емес,
Ұялмай сынағарға салып топқа.
Алайда тыңдағандар бір ойланар:
Түлкідей төре беру бар ма, жоқ па?

37. ҚАЙЫРШЫ МЕН ҚЫДЫР

Қайыршы киімі жыртық, жалаң аяқ,
Мойнында ескі дорба, қолда таяқ.
Қалада қайыр сұрап жүруші еді
Күн көріп бергенімен әркім аяп.

Үйіне бай-мырзаның келген шақта,
Қазына салтанатын көрген шақта.
Ойлайтын «мұнан артық не керек, – деп,
Осындай Құдай бәрін берген шақта.

Отырып алтын, күміс ортасында,
Тоймайтын несі дейтін мал мен баққа?!
Бір күні шаршаған соң, демін алып,
Отырып, ой жіберді әрбір жаққа.
Ойлайды: «Кейбіреулер болады бай,
Не түрлі керегінің бәрі де сай.
Жайлы орын, жақсы тамақ, жиған жиһаз,
Қанағат етіп соған тұрмайды жай.
Ұрынып һәр кәсіпке жүргені һәман,
«Бәріне өзі тойса, көзі тоймай.
Айырылар ақырында қолдағыдан,
Дәулетін асырам деп ойлай-ойлай».

Иесі анау үйдің бұрын болған
Кісі еді заманында бақыт қонған.
Бақ қарап, Қыдыр дарып тұрған шақта,
Дәулетің құралады оң мен солдан.

Кәсібі сауда еді еткен жастан,
Бай болды Құдай беріп жұрттан асқан.
Бар болса қанағаты сол уақытта,
Өлердей емес еді жай тұрса аштан.
Үстіне байығанның баимын деп,
Теңіздің ар жағынан сауда ашқан.

Кемесі тауарымен қарық болып,
Кез келді мезгіліне бағы қашқан.

Кәсіпке сонан бері кетті ебі,
Келмеді қайтып байлық теңіздегі.
Борышқа белшесінен батып әбден,
Мүлкінің болды бәрі жоқ есебі.
Баяғы байлық дәурен бастан көшіп,
Секілді түсте көрген болды кебі.

Және де бір саудагер байып еді,
Саудасын әр жерлерге жайып еді.
Үстіне байығанның баимын деу,
Оның да осы бір зор айыбы еді.
Малынан о да айрылып, жұрдай болды,
Саудасы сынып, бағы тайып еді.

Санасам, толып жатыр осындай кеп,
Қанағат «байыдым», – деп етпейтін көп.
Сазайы шіркіндердің жай тұрмаған,
«Құдая, бергеніңе мың шүкір!» – деп,

Сол жерде Қайыршыға Қыдыр келіп:
«Жүруші ем, – деді, – аяп, сырттан көріп.
Дорбаңның ауызын ашып, тос, бейшара,
Мен сені байытайын алтын беріп.
Жалғыз-ақ бір шарты бар, ал есіңе,
Түскеннің бәрі алтын дорба ішіне.
Дорбадан жерге түссе, тозаң болып,
Жұмсауға жарамайды пайда ісіңе.

Көремін: дорбаң ескі, нашар екен,
Қызығып, қызармасын онша шекең.
Алтынды қанша алсаң да, аямаймын
Бірақ бұл дорбаң сенің шыдар ма екен?»

Қайыршы енді қарап тұрсын нешік,
Дорбасын тоса берді аузын шешіп.

«Сала бер, төгілер деп қорықпа, – деді,
Болғанмен дорбам ескі, емес тесік».

Сауылдап құйылды алтын дорбасына,
Қайыршы сағатта бай болмасын ба?!
Бір ғана өзі түгіл, әулетімен,
Байырлық болды тапқан олжасына.

«Ау, жаным! – Қыдыр айтты, – енді жетер,
Қанағат уақытың болды етер.
Жарылып кетсе байғұс, дорбаң ескі,
Алтындар рәсуә болар бекер».

«Сала түс, әлі де болса, бітегене!
Жарылсын бет алдына дорба неге?
Сала бер, алтындарың таусылмаса,
Дорба үшін жарылар деп қайғы жеме».

«Ал, толды дорбаң әбден, жетер, жаным!
Жарылып тығыздасаң, кетер, жаным!
Аз байлық емес бұ да, біле білсең,
Тоймастық ете берме бекер, жаным!»

«Тағы да салшы, сал!» – деп емінеді,
Шыдамай дорба енді сөгіледі.
Қазына дорба толған бір минутта
Сау етіп бәрі жерге төгіледі.

Төгіліп алтын болды тозаң мен шаң,
Қайыршы аузын ашып отыр аң-таң.
«Табалап өзгелерді, әй, Қайыршым,
«Қанағат етпеген соң, деуші ең, сазаң!»
Аз байлық емес еді сенің де олжаң,
Қызығып, демегенде жұрттан озам!»

* * *

Осымен қысқартамын сөзді жай-ақ,
Үстіне жығылғанның салмай таяқ.
Кінәні қанағатқа аударайын,
Қам көңіл Қайыршыға тимей, аяп.
Қанағат жүзіқара, жоламайтын
Бейне бір байлық пен бақ араздай-ақ.

38. ҮЛЕС

Қосылып, бірнеше адам ортақтасып,
Үй салып, ортасынан дүкен ашып.
Саудасы жұғымды боп байып, әбден,
Шат болып көңілдері судай тасып;
Ақшаны төбедей ғып үйіп қойып,
Үлесіп отыр еді шуылдасып.
«Үй жанып барады!» – деп хабар берді,
Жүгіріп келіп біреу түсі қашып.

«Жүріңдер, – біреуі айтты, – барайық, деп,
Есепке қайтып келіп салайық», – деп.
Айтады екіншісі: «Мың сомым кем,
Тоқтаңдар, соны әуелі санайық», – деп.
«Кем, – деді, – екі мыңым және бірі,
Қараңдар, ап-анық тұр кемі, міне!»

«Қой! – десті өзгелері, – бұл өтірік,
Болмаса керек қате ондай ірі».
Тауыса алман сөздерінің бәрін теріп,
Әйтеуір зор жанжалдың кірді түрі.

Бірталай ерегіспен мезгіл өтті,
Ұмытты, жанжалдасып, бәрі де өртті.
Есептің бітуіне от қарар ма?
О-дағы түтіндетіп келіп жетті.

Шығарға жол жоқ, жалын қамап алған,
Бәрі де мал-мүлкімен күйіп кетті.

* * *

Ойласақ, уақиға емес болмайтұғын,
Ел қайда, өзін даудан қорғайтұғын?
Қазіргі пайдасына бәрі жетік,
Адам аз алдын қарап болжайтұғын.
Аңдыған бірін-бірі жаудан жаман,
Байқасам, ел белгісі – оңбайтұғын.

Бұл белгі табылып тұр біздің жұрттан,
Таласып бір-бірінің жүзін жыртқан.
Алданып арадағы дау-шарына,
Қатерден қапері жоқ келер сырттан.

39. ӨЗЕН МЕН ҚАРАСУ

Қарасу Өзенге айтты: «Ғажап мұның!
Мезгілің бар ма, сірә, табар тыным.
Тасисың бірде кеме, бірде салдар,
Қайықтың есебі жоқ сансыз мыңын.
Суыңда күндіз-түні тыныштық жоқ,
Қалайша шаршамайсың, жарықтығым?
Бейнетім менің егер сендей болса,
Бір күн де төзбес едім, нақ бұл шыным.
Байқасам салыстырып саған қарап,
Рахат ұрмақ, менің көрген күнім.

Ол рас, сендей атақ, дабысым жоқ,
Айбынды бұйраланған ағысым жоқ.
Планда орынды да көп алмаймын,
Қағазға сыймай тұрқым, онша ұзын боп.
Сонда да мендей рахат көрмек қайда!
Бейне бір мамық төсек түбім майда.
Жұмыс жоқ, уайым жоқ мен бір ханым,
Салдырып белден төсек жатқан жайға.

Есепсіз рахатым, бейнетім кем,
Дермісің көрген күнің меніңмен тең?!
Үстімнен кемелер мен салдар түгіл,
Жел қайық, тым болмаса, жүре ме екен?!
Түседі жапырақтар кейде ғана,
Айында екі-үш рет көп болса ең.

Мазамды жел де алмайды төмен ойда
Қозғалмай ұйқылы-ояу жатқан бойға,
Осынша әуре болып жүргеніңе
Қаламын ғажаптанып қиял-ойға».

Сол шақта Өзен айтты: «Тоқта, надан!
Сөзіңді шығын қылма жоққа, надан!
Ісімді әурешілік, пайдасыз деп,
Білмесең, құр өтірік соқпа, надан!
Ағынмен су зораяр деген қайда?
Мұндай сөз хабарыңда жоқпа, надан?

Зорайып болдым Өзен аққаныммен
Сендей боп текке қарап жатпадым мен.
Толтырып ой-саланы жылда суға,
Келтірдім көпке пайда тапқаныммен.
Жайылса жер жүзіне дабыс-даңқым,
Оны да қарап жатып таппадым мен.

Бойыммен осы аққан алмай дамыл,
Ағармын, әлі де болса, неше жүз жыл.
Суалып оған дейін жатқан сенің
Дүниеде атың қалмас, суың түгіл».

Айттырған періште ме яки жын ба?!
Әйтеуір Өзен сөзі шықты шынға.
Сол аққан қалпынан жаңылмастан,
Жүздерден асып алып, кетті мыңға.
Суалып, қоқым түсіп, балдыр басып,
Қарасу құри берді жылдан-жылға.
Сарқылып он жыл болмай, дымы бітіп
Су деген жоғалды аты ақырында.

* * *

Мысалы, үлкен Өзен тынбай аққан
Халықтар міннат шегіп, рахат тапқан.
Жетісіп ғылым, өнер баршасына,
Толып тұр ханасына қонған бақтан.
Меңзеймін Қарасуды, қазақ, саған,
Талпынбай, талап ойлап, қарап жатқан.
Барады қатар жұрттың бәрі озып,
Ілгері жылжымайсың жалғыз аттам.
Оянып, жан-жағыңа сал көзіңді,
Түбіңе жетпей қалмас қамсыз жатқан.
Өткізіп уақытты өкінерсің,
Бәледен, басқа келмей, деймін сақтан.

Қазағым, сал құлағың нақылыма,
Түсініп айтқан достық ақылыма.
Сөз емес еріккенде ермек еткен,
Айтамын жаным ашып жақыныма.
Қозғалмай бұл күйіңмен жата берсең,
Боларсың Қарасудай ақырында.

40. МАЛ ШЫ МЕН МАСА

Бір малшы көлеңкеге келіп жатып,
Қасқырдан иттеріне сеніп жатып,
Үстінде көк шалғынның, самал жерде
Тырайып қалды сабаз ұйықтап қатып.
Келеді қара жылан шағайын деп,
Қапысын ұйықтағанда табайын деп.
Малшыны сол уақытта Маса шақты,
Оятып, бұл бәледен қағайын деп.
Ұйқысын малшы оңды ашпай тұрып,
Өлтірді шағып тұрған Масаны ұрып.
Көтеріп жерден басын біраздан соң,
Қарады жан-жағына мойнын бұрып.
Жыланды көрген шақта малшы өкінді,
Достығын Сары масаның сонда ұғып.
Сөзімнің сөкпеңіздер шолалтығын,
Демендер сөз жазуға олақтығым.
Жыланды малшы көріп болғаннан соң,
Келмеді бір-біріне жолатқызғым.

* * *

Мысалы, қазақ – малшы ұйықтап жатқан,
Жыланды бәле делік аңдып баққан.
Бәленің түрін көрген мен – Сары маса,
Халықты оянсын деп сөзбен шаққан.
Ойлаймын: «Осы сөз де жетеді, – деп,
Қатты айтсам, сөзім батып кетеді, – деп.
Ұйқысы ашылмаған жұрт өзімді –
Қорқамын Сары масадай етеді, – деп.